

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Ганна Ігорівна ПЕТРОВА,

*студентка 1-го курсу магістратури групи 757 пдм
Національного аерокосмічного університету
ім. М. С. Жуковського “Харківський
авіаційний інститут”
gureeva2104@gmail.com*

Науковий керівник: *Голубов А. Є., канд. юрид.
наук, доцент кафедри права гуманітарно-правового
факультету Національного аерокосмічного
університету ім. М. С. Жуковського
“Харківський авіаційний інститут”*

Забезпечення прав людини є ключовою ознакою того, що держава побудована на демократичних цінностях. Основними джерелами прав людини є акти законодавства, насамперед – це Конституція України, яка визначає основні права та свободи людини і громадянина, а також зобов'язує державу забезпечувати захист та гарантувати їх реалізацію. Крім того, Україна є стороною багатьох міжнародних договорів про права людини, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод та інші. Ці документи встановлюють мінімальні стандарти, яких мають дотримуватися всі держави-учасниці, в тому числі Україна. Виконуючи приписи вказаних актів державні органи, зокрема Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України та інші, мають забезпечувати дотримання прав людини в Україні, а спеціальні органи - омбудсмени, органи виконавчої влади, правоохоронні органи - мають захищати права людини та громадянина у разі їх порушення. Принаймні так функціонує механізм захисту прав людини у звичайних умовах.

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення на територію України. Конфлікт викликає загрозу життю та безпеці громадян, а також порушує інші права людини, посягає на суверенітет та територіальну цілісність нашої країни.

Органи влади України, виконуючи конституційний обов'язок із утвердження і забезпечення прав і свобод громадян, повинні захистити їх на підконтрольних їм територіях, які зазнали впливу конфлікту. Державна влада також має забезпечувати реалізацію прав людини, а також контролювати дотримання законів та міжнародних зобов'язань України з прав людини.

Зокрема, для забезпечення ефективної відсічі збройної агресії, Указом Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року на всій території держави було введено воєнний стан [1]. Визначення цього поняття містить ст.1 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” [2]. І у випадку

введення воєнного стану, певні права людини та громадянина можуть бути обмежені з метою забезпечення національної безпеки та захисту державного суверенітету.

Так, Конституція України в ст. 64 закріплює положення, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Схожі положення містяться і у міжнародних договорах України. Приміром, Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод в ст. 15 також передбачає можливість відступу Високих договірних сторін від зобов'язань Конвенції [3].

З аналізу цих актів можна відмітити, що будь-яке обмеження прав людини повинно бути обґрунтоване та належним чином законодавчо затверджене. Крім того, будь-яке обмеження прав людини повинно бути тимчасовим, пропорційним та не може відбуватись на шкоду основних прав і свобод людини. Відповідно до вищевказаних зобов'язань за міжнародними договорами, 28 лютого 2022 р. Україна проінформувала Генерального секретаря Ради Європи про дерогацію, тобто тимчасовий відступ від положень Конвенції, що було зумовлено масштабною неспровокованою військовою агресією з боку РФ.[5] Тобто всі формальні умови для обмеження деяких прав людини на період дії воєнного стану були дотримані.

Але слід зауважити, що Конституція та міжнародні договори України містять положення про захист прав людини, які мають бути виконані незалежно від наявності правового режиму воєнного стану. Так, ст. 64 Основного Закону зазначає, що в період воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 [4]. А згідно із пунктом 5 частини 1 статті 6 Закону України “ Про правовий режим воєнного стану” в указі Президента України про введення воєнного стану зазначається вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2]. Зокрема, п. 3 Указу Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року “Про введення воєнного стану в Україні” передбачено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України [1].

Тож, згідно з чинним законодавством, обмеження прав і свобод громадян в період воєнного стану мають обмежений за обсягом і часом дії характер та не поширюються на визначені права громадян. Законодавство України і міжнародні нормативно-правові акти передбачають можливість обмеження прав і свобод громадян у період дії воєнного стану тільки в мірі, необхідній для забезпечення оборони країни та безпеки держави, і в тих межах, які вимагає гострота стану. Відповідні нормативно-правові акти є обов'язковими для застосування обмежень щодо прав і свобод осіб в період воєнного стану. Основні невід'ємні права людини повинні виконуватися навіть за умови

введення воєнного стану, а дія цього правового режиму не може призводити до дискримінації осіб.

Проте, в ЗМІ з'являються повідомлення про деякі факти порушення прав та свобод людини, що мали місце.

На момент початку повномасштабного вторгнення РФ за різними правовими підставами в Україні мешкало 175 000 громадян країни-агресора. Незважаючи на те, що більшість документів на підставі яких іноземцям можна легально проживати на території країни, мають свій строк дії, ДМС припинила прийом заяв для видання та продовження строку таких документів саме для громадян Росії та Білорусі. Таким чином, ці особи не могли, наприклад, оновити посвідку на тимчасове проживання та були вимушені перебувати в країні незаконно. Таке рішення ДМС не було обґрунтовано якимись правовими приписами, а таким особам не видавались письмові відповіді на їхні заяви.[6] Крім того, повідомлялось, що деяким з них в паспорти було внесено штамп про видворення [7]. Порядок отримання дозволу на перебування в Україні громадян РФ та РБ був врегульований тільки 01 листопада 2022 року, коли Кабінет Міністрів України прийняв постанову “Деякі питання надання Державною міграційною службою адміністративних послуг в умовах воєнного стану” [8]. Тобто, замість того, щоб отримати важелі контролю за кількістю громадян держав-агресорів, мати механізм для їх перевірки та проведення співбесіди, ДМС не тільки недалекоглядно обмежила цих осіб в їх правах, змушуючи перейти в тінь, а і позбавила себе таких можливостей на сім місяців початку повномасштабної війни.

Також, в лютому-березні 2022 року соціальними мережами та засобами масової інформації поширювались фото та відеозаписи, де місцеві жителі, затримавши осіб, яких вони підозрювали у викраденні чужого майна, “карають” їх на свій розсуд, наприклад, оголюють нижче пояса, прив'язують у такому вигляді до стовпа, б'ють різками, тощо.[9] Частинами 2, 3 статті 207 КПК України передбачається затримання особи відповідних осіб не уповноваженою на це службовою особою. Таке затримання може здійснити будь-який громадянин, але якщо воно виправдовується метою та відповідає умовам викладеним в цій статті, зокрема, встановлюється обов'язок негайно доставити затриманого до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення [10]. Тобто дії людей, які затримують “мародерів” таким чином та залишають їх прив'язаними до стовпів “для усвідомлення своєї провини” ні що інакше як самосуд. Крім того, випадки, коли людину тривалий час тримали на морозі, не викликали поліцію і знущалися, можна розглядати як катування. Крім цього, на своїх сторінках в соцмережах відділи або представники поліції викладають фото затриманих осіб з табличками прикріпленими до одягу або у руках з написом “Я мародер” або іншим схожим текстом.[9] Такі факти є порушенням презумпції невинуватості, адже відповідно до частини 1 статті 62 Конституції України та частини 2 статті 2 КК України, особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

На підставі вищевикладеного, можна зробити висновок, що Україна дійсно опинилась в ситуації, яка дає законні підстави для тимчасового відступу від зобов'язань з забезпечення прав та свобод людини, дотрималась необхідних міжнародних та внутрішніх процедур, визначила перелік можливих для обмеження прав та визнала непорушність абсолютних прав і свобод людини навіть в умовах воєнного стану. Разом з тим на практиці викликають питання, критерій достатності та доцільності таких обмежень. Адже наведені факти свідчать про те, що обмеження, спричинені військовим станом, на місцях переростають у порушення прав людей і не сприяють досягненню мети введення цього правового режиму. Крім того, варто зазначити, що повага до прав людини – це запорука державного авторитету як на міжнародному, так і на національному рівні. Тому актуальним питанням побудована держави Україна саме на демократичних цінностях є не тільки проголошення, а й реальне утвердження та забезпечення прав людини.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 26.02.2023).
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 31 груд. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 26.02.2023).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.02.2023).
4. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 26.02.2023).
5. Інформація про відступ України від зобов'язань за Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: заява Постійного представництва України при Раді Європи № 31011/32-017-3 від 28.02.2022 р. URL: <https://rm.coe.int/1680a5b0b0>
6. Куренкова Олена. “Паспорт і акцент — єдине, що пов'язує мене з РФ”. Історії росіян, які не можуть легалізуватися в Україні. URL: <https://suspilne.media/268331-pasport-i-akcent-edine-so-povazue-mene-z-rf-ak-rosiani-aki-vouut-na-boci-ukraini-ne-mozut-tut-legalizuvatisa/>
7. Кіптенко Тамара. Безпековий ризик? Як росіяни в Україні стають нелегалами. URL: <https://www.dw.com/uk/bezpekovij-rizik-ak-rosiani-v-ukraini-staut-nelegalami-video/a-63172278>
8. Деякі питання надання Державною міграційною службою адміністративних послуг в умовах воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 01.11.2022 р. № 1232 : станом на 9 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1232-2022-п#Text> (дата звернення: 26.02.2023).
9. Адамович Наталія. Мародери: чи є законна межа для покарання під час війни? URL: <https://zmina.info/articles/pokarannya-maroderiv-pid-chas-vijny-chy-ye-zakonna-mezha/>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 5 лют. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.02.2023).